

De två språken

I

Två väsentliga doktorsavhandlingar har nyligen ägnats åt statsvetenskapliga begreppsproblem. Den ena, framlagd i sociologi i Uppsala, är Kerstin Jacobssons *Så gott som demokrati. Om demokratifrågan i EU-debatten* (1997). Den andra, presenterad vid statsvetenskapliga institutionen i Köpenhamn, är Ole Wævers *Concepts of Security* (1997). Båda problematiserar förhållandet mellan vetenskapligt och politiskt språk men gör det på motsatta sätt.

Jacobsson utgår från ett etablerat akademiskt demokratibegrepp, formulerat av Alf Ross och Herbert Tingsten, och hävdar att detta begrepp övergivits i debatten om svenskt inträde i EU. Det hade varit bättre – så måste hon tolkas – om det etablerade demokratibegreppet fått präglad denna debatt. Både statsvetare och andra borde ha hållit fast vid Ross och Tingsten i stället för att skapa oklarhet med ett vidgat demokratibegrepp.

Wæver hävdar däremot – jag spetsar till, men inte mycket – att en vetenskaplig definition av nationell säkerhet inte är möjlig och att innebörden i detta begrepp därför uteslutande är en politisk fråga. Forskaren kan studera hur säkerhetsbegreppet används och vilka som är konsekvenserna av det sätt varpå det används men kan inte för egen del legitimt hävda något bestämt om vad som är och inte är säkerhetsproblem.

Jag vill försöka föra denna diskussion ett litet steg vidare. Min utgångspunkt – den är inte självklar – är att det är skillnad mellan att utföra analys och att bedriva politik och därmed skillnad mellan det analytiska och det politiska språket. Detta gör förhållandet mellan analytiskt och politiskt språk till ett problem, ja till en forskningsetisk fråga.

Det analytiska språket syftar till att underlätta problemformulering och problemlösning. En av dess funktioner är att tydliggöra det som är omstritt, motsägelsefullt, okänt eller eljest problematiskt. Analytisk begreppsanvändning är

varken riktig eller felaktig men kanske otidlig, inkonsekvent eller på annat sätt olämplig för att lösa den uppgift forskaren förelagt sig.

Det politiska språket har andra syften. Persuasion, inte problematisering, är vad som gäller. Som Gunnar Fredriksson uttryckt det: "eftersom politikerna önskar påverka attityder och handlingar, måste de använda ett språk som har dessa funktioner. Man kan då inte kritisera deras språk för att det har anpassat sig till detta krav och inte till andra uppgifter, t.ex. de som vetenskapernas språk har" (Fredriksson 1962: 8). Kampen om språket är en del av politiken (Boréus 1994). Det gäller att kunna visa att det man står för, det må vara vad som helst, gynnar demokratin, den nationella säkerheten eller något annat som de flesta högprioriterar, och det gäller att få det dithän att det som motståndaren står för får drag av diktatur eller nationell olycka.

Statsvetenskapens problem är att dess analytiska terminologi till stor del sammanfaller med den politiska. Därmed uppstår frågan i vad mån vi bör ta politiska hänsyn när vi utformar våra analysredskap. Vad finns att lära om denna sak i Ole Wævers och Kerstin Jacobssons avhandlingar?

II

Ole Wævers vitala avhandling skall läsas mot bakgrund av den diskussion som förts om behovet av ett s.k. vidgat säkerhetsbegrepp efter det kalla kriget. Detta har varit en politisk fråga i den bokstavliga meningen att riksdagen fattat beslut om att säkerhetsbegreppet skall vidgas. Den har emellertid också blivit föremål för akademiskt skriftställer i ansedda vetenskapliga tidskrifter. Ett av de främsta akademiska förslagen har varit att räkna miljöfrågorna till säkerhetspolitiken (Brown 1989, Stern 1995). För detta har anförts analytiska synpunkter som att det finns kausala kopplingar eller strukturell isomorfi mellan "militär" säkerhetspolitik och miljösäkerhetspolitik (varken kausalitet eller isomorfi motiverar att dessa ting begreppsligt görs till ett och detsam-

ma, snarare tvärtom, men det är en annan diskussion).

Wævers ansats är en annan. Avhandlingen utmynnar, som nämnts, i att det är omöjligt att ge begreppet säkerhet en bestämd innebörd. Säkerhet är ingen egenskap hos någonting utan blott och bart en "speech act". Det enda som finns är en "säkerhetsdiskurs" kännetecknad av att något, vad som helst – kärnkraft, brottslighet, sjukvårdskris – framställs som ett existentiellt hot som måste ges absolut prioritet och som legitimerar extraordinära åtgärder. Att i vetenskaplig analys hävda att den nationella säkerheten har en viss innebörd, är utsatt för vissa hot eller kräver vissa åtgärder saknar mening. Säkerhet är vad som helst. Det enda forskaren kan studera är "säkerhetiseringen", dvs den process varigenom något får diskursiv ställning som säkerhetsproblem.

Wæver gör en träffande analys av säkerhetsbegreppets användning inte bara i politiken utan också i den i detta hänseende påtagligt politiserade vetenskapen. Frågan är vilken slutsats vi bör dra. Man skulle kunna tro att Wæver vill avråda oss vid universiteten från att på arbetstid uttala teser om den nationella säkerhetens innebörd och förutsättningar. Detta gör han emellertid inte. Tvärtom är han, även i avhandlingen, hårt engagerad i att driva tesen om det vidgade säkerhetsbegreppet.

I delar av avhandlingen framträder Wæver sålunda inte som diskursanalytiker utan som diskurskapare. Han gör detta i egenskap av medlem av den dansk-brittiska s.k. Köpenhamnsgrupp som givit ut det ofta citerade arbetet *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (Wæver et al. 1993). I detta arbete är det en huvudidé att man bör skilja mellan statlig och samhällelig säkerhet, varvid statlig säkerhet avser hot mot suveräniteten och samhällelig säkerhet hot mot den nationella identiteten. Identitetshoten är nu på väg mot toppen av Europas säkerhetsagenda, hävdar man. Kapitlet i fråga ingår i Wævers avhandling. Wæver "säkerhetiserar" här av hjärtans lust.

Kerstin Jacobssons slutsats är att det, som hon skriver, vedertagna sättet att tala om demokrati förändrats, bl.a. på det sättet att demokra-

tibegreppet har "impregnerats med effektivitet". Därmed har det blivit möjligt att sälja idén att man kan "minska medborgarinflytandet och öka den sakpolitiska effektiviteten och ändå förbli demokratisk". Det är, menar Jacobsson, en paradox i EU-debatten att "demokrati och effektivitet inte konstruerats i motsättning till varandra" (Jacobsson 1997: 231, 242, kurs. i orig.). Förändringen av demokratibegreppets innebörd skall ha ägt rum inte bara i riksdagen utan också i statsvetenskapen; några formuleringar av mig skymtar i marginalen, men dramats huvudbov är Janerik Gidlund (till hjältarna hör Sverker Gustavsson och Jens Bartelson).

Hållbarheten i Jacobssons analys av EU-debatten kan ifrågasättas på några punkter,¹ men det intressanta här är hur hon motiverar sin kritik av det hon uppfattar som ett vidgat demokratibegrepp. Hon konstaterar, alldeles som Wæver på tal om säkerhetsbegreppet, att demokratibegreppet fyller politiska funktioner som gör en betydelseutvidgning lätt att förstå: "Alla 'måste' vara demokratiska och alla hyser vi också uppfattningen att vi är det. I ljuset av sådan press på varje demokratiskurs blir det förstäligen att det ligger närmare till hands att tillföra nya aspekter till demokratibegreppet än att tydligt hålla isär sådant som demokrati och effektivitet". Att detta inte är bra motiverar hon på följande sätt:

Även om en fungerande demokrati måste kunna åstadkomma resultat, bör demokratin fortsatt *definieras* oberoende av resultaten och dess empiriska fortlevnad. I den förda debatten har demokrati, dess förutsättningar och resultat samt demokrati och effektivitet blandats på ett sådant sätt att de svårigheter och utmaningar som styrelse-skicken står inför, som att transnationalisera *demokratin*, döljs, liksom prioriterings- och intressekonflikter. (Jacobsson 1997: 295, kurs. i orig.)

Detta ser ut som en analytisk kritik av det enligt Jacobssons mening vidgade demokratibegreppet: problematiseringen försvåras, och därmed problemanalysen. Som jag ser det överskattar hon i så fall den analytiska betydelsen av att definiera ett begrepp på ett sätt i stället för på ett annat. Det avgörande från ana-

lytisk synpunkt är klarheten och konsekvensen snarare än begreppsinnhållet. Det går att analysera de svårigheter, utmaningar, prioriteringsfrågor och intressekonflikter som Jacobsson fäster uppmärksamheten på med vilket som helst av de alternativa demokratibegrepp hon diskuterar. Det ena begreppet kan vara mera praktiskt än det andra från analytisk synpunkt, men detta är inte någon stor fråga.² När Ross och Tingsten skrev sina arbeten gällde diskussionen, som Jacobsson påpekar, förhållandet mellan demokrati och diktatur (Jacobsson 1997: 19). Det var fråga om att dra upp en gräns mot nazismens och stalinismens anspråk på att företräda folket. Idag är det andra frågor som tränger sig på. Vi är många som har meningen att politikens internationalisering skärper en del demokratiproblem som var mindre aktuella på Ross' och Tingstens tid. Dessa problem kan analyseras antingen som målkonflikter inom ramen för demokratibegreppet eller som konflikter mellan demokratin å ena sidan och demokratins förutsättningar (informationstillgång, verkningssområde mm) å den andra. Jag kan inte se att detta spelar någon större roll, så länge vi är klara och konsekventa i vår begreppsanvändning.

I det politiska språket är saken mindre oskylldig. Kanske det är snarare detta som Jacobsson avser med det hon skriver om döljandet av problem. I EU-frågan hade nej-sidan tveklöst något att vinna på att demokrati uppfattades som en beslutsmetod och ingenting därutöver, medan ja-sidan hade intresse av en terminologi som gjorde det till en del av demokratin att den svenska regeringen var företrädare när beslut som berörde Sverige fattades, och att man fick möjlighet att trots internationaliseringen fatta ekonomisk-politiska beslut som kunde få effekt. Om den terminologi som Jacobsson anser lämpligast hade blivit allennarådande, hade detta gynnat nej-sidan; själva språkbruket hade anslutit sig till nej-kampanjen. I den utsträckning ja-sidan lyckades etablera ett vidgat demokratibegrepp, var detta ett verksamt motdrag. Begreppslig neutralitet var inte möjlig.

Vänstern, i hög grad inklusive miljöpartiet, har gjort vad den kunnat för att befrämja ett "vidgat säkerhetsbegrepp", med stöd av mer el-

ler mindre analytiska akademiker. I fråga om EU är det vänsterns, och särskilt miljöpartiets, motståndare som ägnat sig åt begreppsutvidgning, med akademiskt författarskap som stöd. I båda fallen tydliggörs det knepiga i relationen mellan analytiskt och politiskt språk.

III

Jag skall nu ange fyra förhållningssätt till denna relation, och förkasta de tre första.

(1) *Vetenskap är politik*. Distinktionen mellan vetenskap och politik är illusorisk eller omotiverad. Det finns inte något analytiskt språk som skulle ha andra syften än det politiska språket. Vi vid universiteten är ett slags politiker. Våra löner och forskningsanslag är att likna vid partistöd, presstödet eller kulturstödet – avgifter samhället erlägger för att erhålla mångfald. Man kan rentav hävda att vi har en särskild uppgift i att ge akademiskt stöd åt resurssvaga grupper som miljöaktivister och EU-motståndare. Det är inte bara legitimt att vi använder en terminologi som lämpar sig för politisk mobilisering, det kan t.o.m. vara vårt uppdrag att skapa en sådan.

Jag har överdrivit men vi har alla, inte minst i dessa postmoderna tider, mött variationer på temat om det godtyckliga och onödiga i distinktionen mellan vetenskap och politik. För egen del hör jag till dem som avvisar denna hållning. Vårt uppdrag är att utföra forskning och utbildning "på vetenskaplig grund", och detta uttryck kan inte reduceras till vissa yttre former utan ställer intellektuella krav som är oförenliga med vad som gäller, om uppgiften i stället är att mobilisera politiskt stöd.

(2) *Sanningen skall fram*. Vi har att fullgöra vårt analytiska uppdrag utan sidoblickar på politiska effekter. Det vi kommer fram till i vår forskning skall meddelas allmänheten, oavsett vem eller vad som gynnas eller missgynnas.

Jodå, sanningen skall fram. Att undvika att ställa frågor och att avstå från att offentliggöra forskningsresultat av hänsyn till förmodade politiska effekter vore oprofessionellt, för att inte säga oetiskt. Det problem jag diskuterar i detta inlägg gäller emellertid inte forskningsre-

sultat utan begrepp. Att som Köpenhamnsgruppen begreppsligt jämställa hot mot den nationella identiteten med hot om invasion och ockupation är inte att redovisa ny kunskap utan att legitimitera EU-motstånd och främlingsfientlighet (jfr McSweeney 1996: 91). Kan man verkligen hävda att vi har skyldighet att ge akademisk legitimitet åt ett visst språkbruk utan tanke på den politiska innebörden? För min del är svaret nej.

(3) *Obegriplighet är en dygd*. Eftersom det problematiska med förhållandet mellan analytiskt och politiskt språk är att samma termer används i båda, ligger lösningen i en särpräglad akademisk terminologi. Vi i statsvetenskapen har lång erfarenhet av begriplighetsförsvärande inlån av typ feedback, förklarad varians, nyttofunktion och diskursivering. Det är inte tu tal om annat än att de system-, regressions-, besluts- och diskursanalytiska rotvälskorna har bidragit till att motverka den politiska användningen av statsvetenskapliga texter.

Att med språkliga medel resa så höga murar som möjligt mellan statsvetenskap och samhälle kan emellertid knappast vara rimligt. Det är trots allt en bisarr tanke att vi skulle bannlysa politiskt belastade termer från våra seminarier och skrifter.

Vad återstår? Kanske bara (4): *medvetenhet, känslighet, avdramatisering*. Medvetenhet om att våra ord får en ny funktion, när vi går ut ur seminarierummet. Känslighet för det politiska språkets nyanser, när vi konstruerar det analytiska. Dramatisering av problemställningar i stället för av ordvalsfrågor: när vi undervisar studenter eller gör inlägg i debatter om demokrati eller säkerhetspolitik är det det vår uppgift att inskräpa, att det som är värt att analysera och debattera är reellt och inte semantiskt, att det viktiga är att studera bedömningsproblem, målkonflikter och intressekonflikter i stället för att fördjupa sig i behovet av ett "vidgat säkerhetsbegrepp" eller tvista om det rätta sättet att använda termen demokrati.

En hel del finns att lära av Ole Wævers väg fram till insikten att nationell säkerhet ingenting intressantare är än en "speech act". Liksom av den belysning Kerstin Jacobsson ger av väx-

elverkan mellan det analytiska och det politiska språket.

Kjell Goldmann

Noter

1. I två hänseenden är Jacobssons tolkning av hur man på ja-sidan använde demokratibegreppet enligt min mening felaktig, i den utsträckning en diskursanalys kan vara detta. För det första hävdar eller antyder hon att man på ja-sidan talade om demokrati som om demokratiska procedurer och politisk effektivitet vore utbytbara mot varandra; min tolkning av de texter jag sett är att man tog den proceduriella aspekten för given och avsåg att ge synpunkter på något annat, nämligen i vilken utsträckning de demokratiskt fattade besluten har möjlighet att påverka det som beslutsfattarnas uppdragsgivare önskar påverka. För det andra undviker hon att skilja mellan effektivitet i betydelsen att våra demokratiskt valda företrädare har möjlighet att delta i beslut om våra angelägenheter och effektivitet i betydelsen att de politiska målen uppnås; distinktionen mellan att få vara med och att få fram vissa resultat var, som jag uppfattade det, väsentlig för debatten om EU-medlemskapet. Till det som är skarpsinnigt i Jacobssons avhandling hör analysen av hur man sopade in de med överstatligheten förknippade demokratiproblemen under mattan.

2. Jag måste få nämna att ett par formuleringar av mig, vilka Jacobsson några gånger citerar som avskräckande exempel, finns i inledningen till en uppsats, i vilken jag diskuterar just det som enligt Jacobsson döljs av det språk hon tillskriver mig, nämligen den internationaliserade politikens demokratiproblem (Goldmann 1994). Den enligt min mening överdrivna vikt som Jacobsson tillmäter terminologiska nyanser illustreras av att hon finner det betydelsefullt att skilja mellan att använda uttrycket "demokrativinst" och att tala om förbättrade förutsättningar för demokrati (Jacobsson 1997: 311-312).

Referenser

Boréus, K., 1994. *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Stockholm: Tidens förlag.

- Brown, N, 1989. Climate, Ecology and International Security. *Survival* 31, 519-532.
- Fredriksson, G, 1962. *Det politiska språket*. Stockholm: Cavefors/Prisma.
- Goldmann, K, 1995. Demokrati och internationalism, s 9-25 i Arvidsson, C (red) *Sverige och det nya Europa*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Jacobsson, K, 1997. *Så gott som demokrati. Om demokratifrågan i EU-debatten*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- McSweeney, B, 1996. Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School. *Review of International Studies* 22, 81-93.
- Stern, E K, 1995. Bringing the Environment In: The Case for Comprehensive Security. *Cooperation and Conflict* 30, 211-237.
- Wæver, O, 1997. *Concepts of Security*. Copenhagen: Institute of Political Science, University of Copenhagen.
- Wæver, O, Buzan, B, Kelstrup, M, och Lemaitre, P, 1993. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter Publishers.

”Så gott som demokrati”

”Spørsmål om terminologi er i ideologisk debatt ikke ’bare et spørsmål om terminologi’.” (Arne Næss 1968:26)

Man kan kalla demokrati för ”Karlsson” lär Gösta Bohman ha sagt i en diskussion om demokratins innebörd. Men frågan är om man kan kalla Karlsson för ”demokrati”?

Visst är det så att val av termer inte har någon saklig betydelse. Det viktiga är att man blir förstådd. Men ofta syftar val av termer inte till att bli förstådd, utan till att ändra attityder och värderingar. Så fungerar s.k. övertalningsdefinitioner (Stevensson 1969:210).¹ Termen demokrati är särskilt tacksam om man vill manipulera politiska opinioner. Det man vill att människor skall tycka om kallas ”demokrati”. Om val av termer styrs av sådana syften är inte ”termfrågor” så banala som ofta görs gällande.

Ord har makt över tanken. Demokratidefinitioner handlar inte bara om språkvård, utan om *argumentationsvård*. Övertalningsdefinitioner får inte ersätta en saklig argumentation. Denna insikt låg bakom Tingstens kritik av s.k.

innehållsliga definitioner av demokrati (Elvander 1975:120). Termen demokrati får inte omfatta något mer än vad demokratins anhängare kan enas om, nämligen en procedur vars tillämpning innebär folkstyre av en stat.

I varje politisk konjunktur presenteras dock nya demokratidefinitioner. Demokratibegreppet blir till en ”retorisk ballong” (Frändberg 1996:23) som fylls med tidsandans politiska ideal. På 1960-talet ville den s.k. nya vänstern inkludera ekonomisk jämlikhet och kollektivt ägande i demokratibegreppet. I början på 1980-talet ville Gösta Bohman inkludera ”ekonomisk frihet” i demokratibegreppet (Algotsson 1987:346f). I mitten av 1990-talet vill SNS Demokratiråd förutom medborgarstyre inkludera rättsstat, maktindelning och politisk handlingskraft i demokratibegreppet (Rothstein, red, 1995:122f. Jfr Lundström 1997b). Som exempel på liberalisering (i dubbel bemärkelse) av demokratins innebörd kan också nämnas Olof Peterssons (1993:40) likställande av ”demokrati” med det popperska begreppet ”ett öppet samhälle”.²

Dessa politiserande demokratidefinitioner är ett hot mot demokratins legitimitet. Enigheten om demokratins värde förutsätter också en språklig enighet. Annars förväxlas oenighet i sakpolitiska frågor med oenighet om demokratins värde. Att studera och kritisera användningen av termen demokrati är därför inte bara ett vetenskapligt intresse, utan av stor politisk betydelse.

Kerstin Jacobssons avhandling, *Så gott som demokrati* (1997), framlagd vid Sociologiska institutionen i Uppsala, handlar om hur termen demokrati användes i debatten om ett svenskt EU-medlemskap. Jacobsson säger sig ha två syften med sin avhandling. Dels att undersöka hur man ”talade om demokratin i den offentliga politiska diskussionen” om ett svenskt EU-inträde, dels att undersöka ”vilka implikationer som följer av hur demokratifrågan definierades och behandlades i debatten” (s 21). Det första syftet kallar hon ”empiriskt och deskriptivt”. Vad det andra syftet går ut på är något oklart. Vad innebär det att undersöka ”implikationer” som följer av hur demokratifrågan definieras? Det tycks som om Jacobsson här syftar till en